İLETİŞİM
Hacettepe Üniversitesi
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
E-posta: turkiyat@hacettepe.edu.tr
Tel: +90 (312) 297 67 71

ISBN: 978-975-491-405-4

OĞUZLAR
Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri
5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI
ENSTİTÜSÜ

OĞUZLAR

Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri

5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri

Editörler
Tufan GÜNDÜZ
Mikail CENGİZ

TİKA
Yunus Emre Enstitüsü

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ YAYINLARI

OĞUZLAR: DİLLERİ, TARİHLERİ VE KÜLTÜRLERİ

5. ULUSLARARASI TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ

EDİTÖRLER
TUFAN GÜNDÜZ
MİKAİL CENGİZ

ANKARA / 2015

Sempozyum Düzenleme Komitesi

Prof.Dr. Tufan GÜNDÜZ	Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Prof.Dr. Yunus KOÇ	Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Prof.Dr. Mehmet ÖLMEZ	Yıldız Teknik Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Doç.Dr. Cahit GELEKÇİ	Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü
Doç.Dr. Bülent GÜL	Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Araş.Gör. Mikail CENGİZ	Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Araş.Gör. Tevfik Orçun ÖZGÜN	Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Araş.Gör. Meral UÇMAZ	Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Araş.Gör. Gülhan YAMAN	Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

ISBN: 978-975-491-405-4

Baskı

Hacettepe Üniversitesi tarafından
Hacettepe Üniversitesi Basımevine 500 adet bastırılmıştır.

Adres

Hacettepe Üniversitesi
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Beytepe, 06532 Ankara-TÜRKİYE
Tel: +90 312 297 67 71, Belgeç: +90 312 297 71 71
E-posta: turkiyat@hacettepe.edu.tr

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ 7

A Ç I Ş K O N U Ş M A L A R I

Prof.Dr. Yunus KOÇ 9
Prof.Dr. Hayati DEVELİ 11
Prof.Dr. A. Murat TUNCER 13

B İ L D İ R İ L E R

Ahmet Bican ERCİLASUN
Oğuz Adının Etimolojisi 15
Ahmet TAŞAĞIL
Oğuzların Tarih Sahnesine Çıkışı Hakkında 21
Abdurrahman DEVECİ
Selçuklu Dönemi Resim Sanatı 31
Akartürk KARAHAN
Dīvānü Luġāti't-Türk'e Göre Oğuzca 41
Ali AHMETBEYOĞLU
Uzlar 61
Ali AKAR / Banu SITKI
Oğuzcanın Kuzey Sınırları: Kırım Yarlıklarında Oğuzca Öğeler 69
Ali Sinan BİLGİLİ
Osmanlı Devlet Hukukunda Boy Beyi 89
Andrey KUBATİN
Özbek Oğuzcası ve Onun Horasan Türkçesiyle Benzerlikleri ve Farklılıkları 111
Arif SARI
Dulkadirli Sahasında Oğuz Boyları 121
Aydın USTA
Müslüman-Haçlı Mücadelelerinde Türkmenler/Oğuzlar 127
Ayhan PALA
Oğuz Kağan Kimdir? 133
Ayşe ATICI ARAYANCAN
Karakoyunluların Menşeî Hakkında Bazı Görüşler 137
Cahandar BAYOĞLU
Oğuzlar və Türk Kimliyi 141
Cengiz BUYAR
Kırgız Tarihî Kaynaklarında ve Araştırmalarında Oğuzlar 151
Ergin AYAN
Tuğrul Bey Döneminde Oğuzların İran Coğrafyasında Yayılmaları 161
Erhan AKTAŞ
Oğuznâmelerde Nökerler ve Nökerlik Kurumu 179
Erkin EKREM
Çin Kaynaklarında Dokuz Oğuz Meselesi: Sayısal Yapısı 189
Ersin GÜLSOY
XVII. Yüzyılda Yeni-İl Türkmenleri 221

Fatma AKIN
XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Avşarların İskânı 229
Feridun M. EMECEN
Kayılar ve Osmanlılar: Sahte Bir Kimlik İnşası mı? 237
Ferruh AĞCA
Eski Uygur ve Eski Oğuz Türkçelerinde Yuvarlaklaşma Eğilimleri..... 245
Feruza DJUMANİYAZOVA
Özbeklerin Etnik Oluşumunda Oğuzların Yeri..... 255
Fikret TURAN
Erken Dönem Oğuz Sözlüklerinde Yaygın Olan
Ama Sonradan Kaybolan Kelimeler Üzerine..... 263
Firuz FEVZİ
Güney Türkistan'da Yaşayan Oğuz Türklerinin Üç Boyu Üzerine 269
Fuat BOZKURT
Oğuzcanın Dağılımı ve Horasan Türkçesi 273
Fuzuli BAYAT
Sözlü Tarihten Destana, Destandan Oğuznamelere 285
Hassan ESMAİLİ / Rasoul ARABKHANİ
Zencan Avşarlarının Sosyo-Kültürel Yapıları Üzerine..... 291
Hassan HAZRATİ
Yamçı'daki Türk Boyları Üzerine..... 297
Hüseyin ÇINAR
Kınıklar ve Kınık Yerleşmeleri..... 301
Irina NEVSKAYA / Saule TAZHIBAYEVA
Sociolinguistic Situation of Oguz Turks in Post-Soviet Kazakhstan:
The First Results of a Sociolinguistic Survey Carried out in 2013-2014..... 321
Irina YUZVYAK
Türklük ve Hristiyanlık; Gagavuz Dinî Terminolojisi Üzerine Dil Araştırması..... 335
İsa ÖZKAN
Hazihi'r-Risâlet-, Min Kelimât-ı Oğuznâme El-Meşhûr Bi-Atalar Sözü 343
İsmail HASSANZADEH
Türk Boylarının Coğrafi Dağılımı ve Merend Şehri Değişimlerinde Rolü 351
Kayrat BELEK
Kırgızistan'da Yeni Bulunan Oğuz Boylarına Ait Yazıtlar ve Oğuz Damgaları..... 357
Kazım Yaşar KOPRAMAN
Memlükler Sahasında Oğuzlar 363
Marcel ERDAL
Ana Oğuzca ve Selçuklu Oğuzcası 369
Mehmet ÖZ
İlk Osmanlı Kroniklerinde Oğuz-Türkmen İmgesi 377
Mihály DOBROVITS
Oğuzların Batı Kolu Úz'lar ve Macaristanla Olan İlişkileri..... 383
Mualla UYDU YÜCEL
Karadeniz'in Kuzeyinde Oğuz-Guz-Uzlar..... 385
Munire HATAMOVA
Çaç'taki Oğuz Şehirleri 405

Mustafa AKSOY
Damga (Tamga) Kavramı Bağlamında, Oğuz Damgaları mı, Türk Damgaları mı? . 413
Mustafa ALKAN
Yüreğirler ... 431
Mustafa KOÇ
Devlet Dilinin Oğuzcalaşması ve
Osmanlı Türkçesi Sözdiziminde Yeni Gramer Şekilleri ... 437
Nagihan DOĞAN
Arap Kaynaklarında Dokuz-Oğuzlar ... 445
Nevzat ÖZKAN
Gagavuz Kültüründe Oğuz Unsurları ... 455
Nurdin USEEV
Kırgız Türkçesi Ağızlarında Oğuzcaya (Türkiye Türkçesi) Benzer Unsurlar ... 465
Nurettin DEMİR / Emine YILMAZ
Aykırı Bir Metin: *Kısas-ı Enbiya* ... 471
Özkul ÇOBANOĞLU
Yesi Şehri ve Oğuz Kağan Bağlamında Oğuzluk Olgusu ... 477
Recepmuhammet GELDİYEV
Gozkankale ve Gozgançay (Oğuzkale ve Oğuzçay) ... 485
Reşat GENÇ
XI. Yüzyılda Oğuzlar ... 491
Rysbek ALİMOV
Kırgızcanın İçkilik (Güneybatı) Ağızlar Grubunda
Oğuzca Alt Katmana Ait İzler ... 495
Sabir RÜSTƏMXANLI
Tarixşünaslığımızın Çağdaş Durumu və ya Bizə Tarix Lazımdırmı ... 509
Saadettin Yağmur GÖMEÇ
Kök Türkçe Yazıtların Oğuzları Meselesi ... 517
Sadettin ÖZÇELİK
Dede Korkut Destanlarında
Oğuzların Teşkilatlanması Hakkında Bazı Kültürel Unsurlar ... 523
Sadullah GÜLTEN
Oğuzların Karkın Boyu ... 533
Semih TEZCAN
Eski Anadolu ve Rumeli Türkçesinin Söz Varlığı Üzerine ... 545
Shahrouz AGHATABAI
İran Türkmenlerinde Sözlükçülük Çalışmaları ... 551
Sıddık ÇALIK
Ad Bilimi Çerçevesinde Tapu Tahrir Defterlerinin Değerlendirilmesine Örnek:
XVI. Yüzyılın Başlarında Ankara ve Çevresinde Konar-Göçerler ve Oğuz Boyları .. 555
Somayeh EASY CENGİZ
Oğuznâme ve Şehnâme'nin Başkahramanlarının Özelliklerine Genel Bir Bakış ... 575
Suavi AYDIN
Tarihsel Oğuz Aşiret Grupları Bağlamında Konar-Göçerlik ve Aşiret Sorunu ... 587
Tənzilə RÜSTƏMXANLI
Azərbaycan Aydınlarında Oğuzluq və Türklük Duyğusu ... 597

Tufan GÜNDÜZ
Bayındırlar 609
Tuncer GÜLENSOY
Anadolu ve Rumeli'de Oğuz Boy ve Yer Adları Üzerine Bir Değerlendirme 613
Turgut TOK
Denizli ve Yöresinde Oğuz Yerleşimine Dair Bazı Tespitler 617
Umut ÜREN
Oğuzluğun Batı Temsilcilerinden: Berendiler 629
Yaghoob RAHİMİ DASHLİBOROON
İran'da Oğuz / Türkmen Boyları 635
Yaşar KALAFAT
Anadolu Türkmen/Oğuz Fes ve Düğün Bayraklarında Mitolojik İzler Aranabilir mi? (Sıraçlar-Tülekler-Abdallar-Salurlar-Dadaliler-Bektikler) 643
Yavuz KARTALLIOĞLU
Osmanlı Konuşma Dilinin Kaynakları 661
Yılmaz KURT
XVI. Yüzyılda Çukurova'da Oğuz Boyları 671
Yong-Sŏng LI
A Fieldwork Report on Salar 687
Zekiye TUNÇ
Karadeniz Bölgesinde Hristiyan Oğuz Boyları 695
Zeynep KORKMAZ
Oğuzcanın Orta Türkçe Dönemini Oluşturan Eski Anadolu Türkçesinin Tarihî, Sosyal ve Kültürel Gelişmelerden Kaynaklanan Dil Yapısı Üzerinde Genel Bir Değerlendirme 705
Zeynep ŞİMŞEK UMAÇ
Anadolu Ağızlarında Etnik Yapının Tespiti ve Çepni Ağzı Örneği 717
Ziver HÜSEYNLİ
Türkçeden Farsçaya Geçmiş Kelimeler (Safeviler Dönemi) 721
Zühal ÖLMEZ
Ebulgazi'ye Göre Oğuz Boylarının Damgaları ve Kuşları 729

DEĞERLENDİRME VE KAPANIŞ OTURUMU 751

KATILIMCILAR 765

OĞUZCANIN KUZEY SINIRLARI: KIRIM YARLIKLARINDA OĞUZCA ÖĞELER

ALİ AKAR
BANU SITKI

Giriş

VI. yüzyıldan itibaren Köktürk (552-745), Uygur (745-840) ve Karahanlı (912-1212) devletlerinin hüküm sürdüğü coğrafyalarda bu devletlere bağlı etnik bir grup olarak varlık gösteren Oğuzlar, bu dönemde kendi lehçeleri temelinde oluşmuş bir yazı diline sahip değillerdi. Oğuzların XIII. yüzyıla kadar böyle bir yazı diline sahip olamamalarının en önemli nedeni, lehçeleşme evrelerini (Akar, 2010, s. 25) henüz tamamlayamamış olmalarıdır. Buna karşın hem Köktürk ve Yenisey yazıtlarında hem de Uygur Türkçesinin *n* lehçesiyle Karahanlı dönemi eserlerinde Oğuz lehçesinin izlerine rastlamak mümkündür. Eski Türkçe döneminde bağımsız bir Oğuz lehçesinin varlığından bahsedilemese de (Korkmaz, 2005, s. 207) bu dönemde görülen ağız ayrılıkları, sonraki dönemlerde belirginleşen Oğuz lehçesinin izlerini de taşımaktadır[1].

Köktürk devleti döneminde, VII. yüzyılın ilk yarısında Yenisey bölgesi, VII. yüzyılın 2. yarısından başlayarak da Ötüken yöresinde yaşadıkları bilinen Oğuzlar, Uygurlar döneminde de Orhun Irmağı bölgesini yurt tutmuşlardır (Korkmaz, 2010, ss. 3-5). Batı Köktürkleri döneminde Talas, Yedisu, Isık Köl ve İli Vadisi'nde yerleşerek etnik oluşumlarını tamamlayan Oğuzlar (Ercilasun, 2008, s. 229), Kıtayların baskısıyla batıya hareket eden Karlukların bu bölgeleri ele geçirmesi sonucunda, 760 yılından itibaren batıya doğru göç etmeye başlamış ve Seyhun Irmağı boyları, kuzeyindeki

[1] Eski Türkçe döneminde tespit edilen ağız ayrılıkları ve Oğuzca unsurlar konusunda ayrıntılı bilgi için bk. Borovkov, (1963): Çev. Usta, Amanoğlu, (2001); Doerfer, (1975-1976); Erdal, (2004); Röhrborn, (2004); Korkmaz, (2005), (2010); Gabain, (2007); Gülsevin, (2007), (2010).

bozkırlar ve Aral Gölü çevresine yerleşmişlerdir. IX-X. yüzyıllarda bu bölgede kısmen yerleşik hayata geçen Oğuzlar, Yenikent merkezli bir Yabgu devleti kurmuşlardır (Sümer, 1992, s. 61). Kıpçakların X. yüzyıl sonlarında Oğuz bozkırları ve Seyhun Irmağı'nın aşağı yatağını işgal etmeleri üzerine Yabgu devleti yıkılmış; önce Maveraünnehir'de Harezm bölgesinde yerleşen Oğuzlar, 1040 yılında Gazneliler devletini yıkarak İran coğrafyasında Büyük Selçuklu devletini, 1077 yılında da Anadolu Selçuklu devletini kurmuşlardır.

XI. yüzyılda bağımsız bir siyasi güç olarak varlık göstermeye başlayan Oğuz Türkleri, hâkim oldukları İran coğrafyasında, devlet dili olarak Farsçayı benimsemişlerdir. Bu dönemde Oğuz lehçesiyle yazılmış kaynaklar elde bulunmasa da, Oğuzların diğer Türk kavimlerinden farklı bir lehçeye sahip oldukları, Kâşgarlı Mahmud'un Oğuzca olarak kaydettiği kelimelerden ve Oğuzların dilleriyle ilgili tespitlerinden anlaşılmaktadır (Atalay, 2006, ss. 31-33). Harezm bölgesinde Kıpçak ve Karluklarla bir arada yaşayan Oğuzlar, dillerindeki diyalektik (ağızsı) öğeleri korumuşlardır (Akar, 2010, s. 22).

XIII. yüzyılda Maveraünnehir'in Moğollarca işgal edilmesiyle Oğuz kitleleri batıya sürülmüş, Anadolu'ya yoğun Oğuz göçleri gerçekleşmiştir. Moğol istilası 1307'de Anadolu Selçuklu devletinin parçalanmasına neden olsa da, Anadolu'nun Türkleşmesinde önemli rol oynamıştır (Uğurlu, 2011, s. 127). Oğuz Türkleri, yeni yerleştikleri bu coğrafyada önce güçlü beylikler, sonra da büyük bir imparatorluk kurmuşlar ve Türk dilinin lehçeleşmeye başladığı bu dönemde, kendi lehçeleri temelinde bir yazı dili oluşturarak Oğuzcayı bir imparatorluk dili hâline getirmişlerdir. Böylece Oğuz lehçesi, Osmanlı imparatorluğunun hâkimiyet alanına giren bölgelerde bir üst dil olarak, yerel dil ve lehçeleri etkisi altına almış, XI. yüzyıl ile XXI. yüzyıl arasında Kuzey ve Güney Azerbaycan, Kuzey Irak ve Kuzey Suriye, Anadolu, Kıbrıs, Ege adaları, Balkanlar, Kırım hanlığı ve Kuzey Afrika'da konuşma ve yazı dili olarak kullanılmıştır.

Kırım hanlığının yazı dili de, temelde Kıpçak lehçesi üzerine kurulmuş olsa da, Osmanlı devletiyle yürütülen güçlü siyasi, askerî ve ekonomik ilişkiler nedeniyle Oğuz lehçesinin etkilerini taşımaktadır. Günümüzde çağdaş Kırım sahasının güney (Yalıboyu) ve orta (Bahçesaray, Ortayolak) ağızlarında görülen Oğuz etkisi (Akar, 2008, s. 615), Kırım hanlığı döneminde de Bahçesaray'da divan *bitikçi*leri tarafından yazılan han fermanlarında (*yarlık*[2]larda) görülmektedir.

---

[2] *yarlıġ* sözcüğünün "ferman, emir, buyruk" gibi anlamlarıyla Türkçenin tarihsel dönemlerindeki kullanımı oldukça yaygındır: *yarlıġ* "emir, hakanın mektubu, fermanı, buyruğu", DLT IV. 750; *yarlıġ* "buyruk, emir, ferman", KB III. 526; *yarlıġ* "buyruk, ferman" NF III. 472; *yarlıġ/ḳ* "buyruk, ferman" KE II. 710; *yarlıġ* "ferman, irade, buyrultu" YTS 236; *yarlıġ* "ferman, yarlık, tevḳiʿ, nâme, humayun" ŞSül. 291. Eski Türkçe döneminde "üst rütbeden biri tarafından alt rütbeden birine verilen emir" anlamında kullanılan *yarlıġ* sözcüğü, Moğolcada da *carliġ/carlıḳ* şeklinde "hükümet buyruğu" anlamıyla bir teknik terim olarak geçmektedir (EDPT, 966b). Türk-Moğol resmî yazışma geleneği içinde yarlık terimi, en karakteristik teknik sözcüklerdendir. İçerik bakımından "hanın emir ve isteklerini içeren bir mektup türü" olan yarlık, diplomasi yazışmaları içinde özellikle Altın Orda sahasında sıkça kullanılan bir terim olmuştur. Türkçe-

Oğuzcanın Kuzey Sınırı: Kırım Yarımadası ve Kırım Hanlığı

Kırım Yarımadası, tarih boyunca çeşitli milletlerin, özellikle de Türk soylu toplulukların yaşadığı bir coğrafya olmuştur. Asya'dan gelen ve Basıl (Barslı, Barsula, Barsıl, Baslık) Türkleriyle ilişkilendirilen İskit (Saka) göçebeleri MÖ VIII-V. yüzyıllarda Kırım'ın bozkır bölgesinde yaşamışlardır. Kırım bölgesi, II. yüzyıldan itibaren Got kabilelerinin kuzeyden gerçekleştirdikleri akınlara maruz kalmış, bu akınları IV. yüzyılda Hunlar durdurmuştur. Hun-Türk İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra Kuban ve Don Nehirleri ile Azak Denizi kıyılarında çeşitli Türk kabilelerinin ve ayrıca Bulgarların yerleştikleri bilinmektedir (İnalcık, 1977, s. 744). IV. yüzyıldan itibaren Asya'dan Avrupa'ya doğru gerçekleşen yayılmanın geçiş noktasını oluşturan Kuzey Karadeniz, bu yüzyıldan itibaren Türk nüfusu ile tanışmıştır (Öztürk-İkiel, 2001, s. 2). VI. yüzyılın ortalarında Orta Asya'dan gelen ve içlerinde Avar Türklerinin de olduğu yeni Türk akınlarına maruz kalan Kırım'ın sahil boylarındaki koloniler, bu dönemde Bizans İmparatorluğu'nun yönetimi altına girmiştir. Osmanlı tarih kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla Bizans yönetimi zamanında yarımadaya Rumlara yakın düzeyde Ermeni nüfusu yerleşmiştir. Osmanlı kayıtlarına Yahudi olarak yansıyan nüfusun bir kısmımın Karay Türkleri olduğu da tespit edilmiştir (Öztürk-İkiel, 2001, s. 2). Kırım'ın bozkır bölgesi ise, VII. yüzyılda Hazar devleti tarafından hâkimiyet altına alınmış; Hazarlar, Kırım'ı *tudun* veya *tuyun*[3] unvanını

---

den Moğolcaya geçip, daha sonra bugünkü bilinen teknik terim anlamıyla Moğolcadan Türkçeye geçtiği düşünülen (EDPT, 966b) yarlık, Moğol diplomatikasında da hanların kendi tabiiyetindeki devletlerin hükümdarlarına gönderdikleri mektuplara ad olarak kullanılmıştır (Özyetgin, 2002, s. 823). Yarlıklar ferman niteliğindedir ve emir mahiyeti taşır (Kurat, 1940, s. 4). Bu nedenle ancak üst rütbeden biri tarafından alt rütbedeki birine emir iletmek ya da herhangi bir imtiyaz vermek için yazılırlar. Kırım hanlığından günümüze ulaşan yarlıklar genel olarak *Tarhanlık Yarlıkları, Soyurgal Yarlıkları* ve *Diplomatik Yarlıklar* olarak üç grupta incelenebilir. Kırım hanlığına ait, tespit edilmiş 16 Tarhanlık Yarlığı, 28 Soyurgal Yarlığı ve son çalışmalarla birlikte 400 civarında Diplomatik Yarlık ve mektup bulunmaktadır (Sıtkı, 2011, ss. 44-50).

Sir Gerard Clauson, [+lıġ] sıfat yapım ekine rağmen *yarlıġ* sözcüğünün etimolojisinin tam olarak yapılamadığını belirtmektedir (EDPT, 966b). Wilhelm Radloff, sözcüğü "rivayet, haber, malumat" anlamlarına gelen *yar* sözcüğüne [+lık] ekinin getirilmesiyle açıklamakta ve "ilan etme bildirme, kararname, emir" anlamlarını vermektedir (RSI III/1. 100). Gerhard Doerfer, bir *yar* "seslenme, nida, ilan etme" ad kökü, bir de **yar-* "hüküm vermek, kararlaştırmak" eylem kökünden bahsetmekte ve *yarlıġ* sözcüğünü **yar-ıl-ıg* biçiminde eylem gövdesinden yapılmış bir ad saymaktadır (TMEN IV., 1849). Şinasi Tekin, *yar* "salya, sümük" >*yar-lıġ* "sefil, fakir, acınacak durumda olan" türetmesini yapmakta ve *yarlıka-* eyleminin de, bu yolla, *yar+lıg+ka-* "birisinin acısının farkına varmak, merhamet etmek, ihsan etmek" biçiminde oluştuğunu belirtmektedir. Tekin, soyut olan bu *yarlıgka-* "merhamet etmek, acımak" kavramından somut olan "konuşmak, emir vermek" kavramına anlam geçişi olduğunu kabul etmektedir (Tekin, 2001). Mustafa Öner ise, sözcüğün kökünü *yarı* "yardım" (<ET *yar-; egir-* > *egri* gibi) olarak kabul etmekte ve *yarı-lıg* > *yarlıg* > *yarlı* "yardım edilen, yardıma muhtaç, fakir"; *yarı-lık* "yardımlık söz, ihsan; emir, buyruk"; *yarlıg-ka-* "yardımda bulunmak, ihsan etmek, lütfetmek; buyurmak, emretmek" etimolojilerini vermektedir (Öner, 2004, ss. 3-4).

[3] *tudun ~ tuyun* (~*toḍun* "Türklerde bir tür idare amiri" < Çin. *t'ou t'ouen ~ tou-doun*, EDPT, 457b). Sir Gerhard Clauson'a göre, bu unvan ilk olarak Çin kaynaklarında geçmektedir. Orta Çincede *t'ou duən* şeklinde geçen bu sözcük, Türk idare amirlerinin bir listesinin yer aldığı *Chiu Tang Shu, Chap. 194b*'de *t'u-t'un* şeklinde geçmekte ve *hsieh-li-fa* (èlteber)'dan sonra yedinci

taşıyan valiler aracılığıyla yönetmişlerdir. VIII. yüzyılda, Kırım'ın tamamı Hazar devletinin bir vilayeti hâline gelmiş, bu devletin yıkılmasından sonra, Kırım'da, yöneticilerine Arhon (Orhan?) denilen ve 1083 yılına kadar varlığını sürdüren Hazaria (Gazaria) adlı bir Türk devleti kurulmuştur (İnalcık, 1977, ss. 744-745). Kıpçaklar, Hazar devletinin yıkılmasından sonra Peçenek Türklerini takiben, Kırım'a yerleşmişler ve Sudak başta olmak üzere Kırım'ın doğu sahillerini ve limanlarını kontrol altına almışlardır. 1223'te Cengiz Han'ın Deşt-i Kıpçak'ı fethetmekle görevlendirdiği komutanlar, Kalka Irmağı boyunda Kıpçaklar ve onlara tabi olan Rusları mağlup edip (Öztürk, 2002, s. 144) Kırım'a girdiklerinde, sahil boyu hariç olmak üzere Kırım'ı baştanbaşa bir Türk bölgesi olarak bulmuşlardır (İnalcık, 1977, s. 745). Moğolların 1223 yılında Sudak'ı işgal etmeleri ve pek çok tüccar ile yöre zenginlerinin mallarıyla beraber Anadolu sahillerine sığınmaları sonucunda, Anadolu Selçuklu hükümdarı Alaeddin Keykubat ticaretin güvenliğini sağlamak amacıyla, Kastamonu uç beyi Husameddin Çoban'ı Sinop donanması ile Kırım'a göndermiştir. Husameddin Çoban, Kırım seferi sırasında, Sudak, Rus, Saksın ve Kıpçaklarla karşılaşmış, Sudak şehri 1227'de Anadolu Selçuklularının yönetimine girmiştir (İnalcık, 1977, s. 745; Turan, 2010, ss. 378-379). Selçukluların Sudak hâkimiyetinin 1239'da Moğolların bölgeyi tekrar ele geçirmelerine kadar sürdüğü düşünülmektedir (Turan, 2010, s. 380). Kırım Yarımadası, Avrasya bölgesini Akdeniz'e bağlayan bir köprü görevi gördüğünden, tarihi, Karadeniz ve Marmara Boğazları ile yakından ilişkili olmuştur. Kırım limanları Anadolu Selçukluları tarafından da ticari olarak önemsenmiş, pek çok Anadolulu tüccar Kırım'da ticari faaliyetler sürdürmüşlerdir. Kırım'da Altın Orda hâkimiyetinin kurulmasından sonra, bölgede siyasi istikrar artmış ve bu durum ticaretin de gelişmesine olanak tanımıştır. Kuzey ile güneydeki İslam ülkeleri arasında her türlü ticari malın yanında Kıpçak köleler de Kırım sahillerinde satın alınıp Sinop ve Samsun limanlarına çıkarılarak Sivas ve Halep'te satılmışlardır (Turan, 2010, s. 519).

XIV. yüzyılın ikinci yarısında, Altın Orda devletinde süren taht kavgaları sırasında Kırım, Moğol aristokrasisinin hanlığın yönetimi için mücadele eden rakip beyleri ve rakip hanlar için bir sığınak durumuna gelmiştir (İnalcık, 1977, s. 746). 1380 yılında Mamay, Toktamış Han'a yenilince Kırım'a kaçmış; benzer şekilde Edige de, Toktamış'a karşı sürdürdüğü mücadelede Kırım'ı üs olarak kullanmıştır (İnalcık, 1977, s. 746; Kurat, 2002, s. 207). Cengiz Han soyundan gelen beyler, bu bölgeye dayanarak hanlıklarını ilan etmiş ve sonra İdil üzerinden merkezi ele geçirmeye çalışmışlardır (İnalcık, 1977, s. 746). Altın Orda devletinde yaşanan taht kavgalarını ve Kırım'ın müstakil durumunu değerlendiren Hacı Giray Han, kendisini Kırım hanı ilan etmiş ve 1441/1442 (Hicri 845) yılında adını taşıyan bir para bastırarak Kırım hanlığını kurmuştur (İnalcık, 1977, 746; Öztürk, 2002, s. 146).

Hacı Giray Han, Altın Orda hanına karşı Ruslarla, Kırım sahillerinde ticaretin yanında siyasi etkinliklerini de giderek artıran Cenevizlilere karşı Osmanlı devletiyle ittifaklar yapmış (İnalcık, 1977, s. 746; Öztürk, 2002, ss. 149-152), Hacı Giray Han'ın

---

sırada gelmektedir. VII. yüzyılda Batı Türk Kağanı *T'uñ Yavğu,* yabancı ülkelere kurallarını götürmesi için *èlteber*'ini yollarken, vergileri toplaması için de *to:ɖun*unu yollamıştır (EDPT, 457b).

ölümünden sonra oğulları arasında çıkan taht kavgası, Moğol aristokrasisinin ileri gelenlerinden Eminek Mirza'nın Osmanlı devletinden yardım istemesi sonucu, Kırım hanlığının 1475 yılında Osmanlı himayesine girmesi ile sonuçlanmıştır (İnalcık, 1977, s. 747). Bu tarihten sonra Kırım hanlığı ile Osmanlı devleti arasındaki siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler artmış, 1783'teki Rus işgaline kadar bu coğrafyada Osmanlı etkisinde bir Kıpçak kültürü oluşmuştur. Bu etki, Hanlığın nüfuz alanına giren Aşağı Don, Özü ve Turla ırmaklarına kadar tüm Kıpçak bozkırına (Kurat, 2002, s. 203) ulaşmıştır (Akar, 2008, s. 614).

Kırım hanlarının birçoğu şairdir. Kırım'ın II. hanı Mengli Giray'ın şiir yazdığı ve Osmanlı şairlerinden etkilendiği bilinmektedir. Kırım hanlığının daha kuruluş yıllarında başlayan bu etki, özellikle İstanbul'a gönderilip eğitim gören han ailesi mensupları aracılığıyla giderek artmıştır (Yüksel, 1992, s. 685). İstanbul Türkçesi ile Tatar Türkçesini birlikte kullanarak şiirler yazan Mengli Giray Han gibi (Akar, 2008, s. 614), Sahib Giray Han, Devlet Giray Han ve II. Gazi Giray Han da şiirler yazmış ve bir dönem Osmanlı topraklarında yaşamalarından dolayı, Osmanlı etkisinde kalmışlardır (Yüksel, 1992, s. 685). II. Gazi Giray Han'ın *Divan*'ı ve *Gül ü Bülbül* mesnevisi, Halimî mahlasıyla şiirler yazan Halim Giray Han (1772-1824)'ın *Divan*'ı, Kırım-Tatar sahasında Osmanlı divan edebiyatı etkisiyle kaleme alınmış önemli eserlerdir (Akar, 2008, s. 615). Dil etkileşimi yalnızca saray çevresindeki aydınlar ile sınırlı kalmamış, XVII. yüzyıl saz şairleri Gözleveli Âşık Umer (1661–1717) ve Mustafa Cevherî (öl. 1710) de, şiirlerinde Osmanlı Türkçesini kullanmışlardır (Akar, 2008, s. 615).

Kırım hanlığında, İstanbul'dan Kefe'ye, sonra da Bahçesaray'a gelen Osmanlı memur ve tacirleriyle binlerce yeniçerinin bulunması, seferlerde Osmanlı ordusuyla Kırım ordusunun uzun zaman bir arada kalması Kırım dili, edebiyatı ve sanatı üzerinde Osmanlı etkisini artırmıştır (Yüksel, 1992, s. 686).

Bu dönemde Osmanlı Türkçesinin etkileri, edebî dilde olduğu gibi resmî yazışmalarda da görülmektedir. Kırım hanlığının Osmanlı devletine tâbi olmasından sonra Osmanlı hükümdarlarına ya da Transilvanya prenslerine gönderilen belgelerde Osmanlı Türkçesinin hâkimiyeti görülmektedir. Kırım'da yazılan yarlıklar ve Osmanlı devletine gönderilen mektupların üslubundaki akıcılık, imlasındaki özen ve ifadedeki açıklık, Bahçesaray'da o dönemin klasik eğitimini alan Osmanlı Türkçesine hâkim kâtiplerin bulunduğunu düşündürmektedir (Yüksel, 1992, s. 687).

Kırım Yarlıklarında Oğuzca Unsurlar

XIV. yüzyıldan sonra Harezm'den Altın Orda'nın başkenti Saray ve Kırım bölgesine giden şair ve bilginler Harezm yazı dilini Altın Orda'ya taşımışlardır (Ata, 2002, s. 13). Altın Orda sahasında meydana getirilen eserler, genel olarak Harezm Türkçesinin Harezm-Kıpçak koluna bağlıdır (Özyetgin, 1996, s. 12). Altın Orda devleti içerisinde hâlihazırda nüfusun büyük bölümünü oluşturan ve sosyal hayattan dile kadar devletin medeni gelişimine büyük katkı sağlayan (Özyetgin, 1996, s. 12) Kıpçak Türklerinin dili ile karışan Harezm Türkçesi, Türk dilinin Kıpçak kanadında yeni bir yazı dili ortaya çıkarmıştır (Ata, 2002, s. 13). Genel olarak, Altın Orda ve devamında kurulan Kırım ve Kazan hanlıklarına ait yarlık ve bitiklerin dili de, Kıpçak etkisinin ağır bastığı bu yazı dilinin ürünleri sayılmaktadırlar (Özyetgin, 1996, s. 12). Kırım hanlığına ait yarlık ve bitiklerde, özellikle kuruluş yıllarında Altın Orda, dolayısıyla

Kıpçak etkisi çok daha yoğun olarak görülürken 1475 yılından itibaren Osmanlı devleti ile artan siyasî ve sosyal ilişkiler sonucunda, Osmanlı, dolayısıyla da Oğuzca etkisi belirginleşmiştir. Hem edebî hem de diplomatik metinlerde görülen bu etki, yarlık ve bitiklerin dilinde Kıpçak ve Oğuz dil özelliklerinin bir arada bulunması sonucunu doğurmuştur.

Bu çalışmada, Kırım hanları tarafından 1549-1647 tarihleri arasında verilmiş 22 yarlık metni, Oğuzca öğeler açısından değerlendirilmiştir. Çalışmada 2 Tarhanlık Yarlığı, 1 Tarhan-Soyurgal tip yarlık, 12 Soyurgal Yarlığı ve 7 Diplomatik Yarlık incelenmiştir. İncelenen yarlıklar şunlardır:

1. **KY3:** Sahip Giray Han'ın Tilev Bėrdi'ye verdiği Temmuz 1549 tarihli yarlık. Yarlık, Kırım Devlet Arşivi (Krımskiy Oblastnoy Gozudarstvennıy Arhiv) *KOGA, f.49, op.1, ed.hr.6462, L.37a* numaraya kayıtlı bir Soyurgal Yarlığı'dır (Usmanov, 1979, ss. 39-40; VПsПry, 1987, s. 12; Sıtkı, 2011, s. 130).

2. **KY4:** Sahip Giray Han'ın Ḳuday Ḳul'a verdiği Temmuz 1549 tarihli yarlık. Yarlık, Kırım Devlet Arşivi (Krımskiy Oblastnoy Gozudarstvennıy Arhiv) *KOGA, f.49, op.1, ed.hr.6466, L.2* numaraya kayıtlı bir Soyurgal Yarlığı'dır (Usmanov, 1979, s. 39; VПsПry, 1987, s. 12; Sıtkı, 2011, s. 132)[4].

3. **KY5:** Sahip Giray Han'ın [/]ṢBAY Ṣūfī'ye verdiği Temmuz-Ağustos 1549 tarihli yarlık. Yarlık, Kırım Devlet Arşivi (Krımskiy Oblastnoy Gozudarstvennıy Arhiv) *KOGA, f.49, op.1, ed.hr.13, L.3* numaraya kayıtlı bir Soyurgal Yarlığı'dır (Usmanov, 1979, s. 40; VПsПry, 1987, s. 12; Sıtkı, 2011, s. 134).

4. **KY6:** Sahip Giray Han'ın Tulpar Bay'a verdiği 8 Mart 1550 tarihli yarlık. Yarlık, Kırım Devlet Arşivi (Krımskiy Oblastnoy Gozudarstvennıy Arhiv) *KOGA, f.24, op.1, ed.hr.29, L.170* numaraya kayıtlı bir Soyurgal Yarlığı'dır (Usmanov, 1979, ss. 40 - 41; VПsПry, 1987, s. 12; Sıtkı, 2011, s. 136).

5. **KY7:** Devlet Giray Han'ın Yaġmurçı Ḥācī'ye verdiği Mart 1551 tarihli yarlık. Yarlık, Kırım Devlet Arşivi (Krımskiy Oblastnoy Gozudarstvennıy Arhiv) *KOGA, f.49, op.1, ed.hr.6436, L.4* numaraya kayıtlı bir Soyurgal Yarlığı'dır (Usmanov, 1979, s. 42; Sıtkı, 2011, s. 138).

6. **KY8:** Devlet Giray Han'ın Ḥavācımyār Ḥācī'ye verdiği Temmuz 1554 tarihli yarlık. Yarlık, Kırım Devlet Arşivi (Krımskiy Oblastnoy Gozudarstvennıy Arhiv) *KOGA, f.49, op.1, ed.hr.5, L.2ob* numaraya kayıtlı bir Tarhan-Soyurgal tip yarlık[5]tır (Usmanov, 1979, s. 43; Sıtkı, 2011, ss. 104, 140).

---

[4] Söz konusu yarlıkla ilgili olarak Usmanov, Aḳ Köçik Bey'e verildiği bilgisini iletmektedir (Usmanov, 1979, s. 39). Ancak, yarlık Aḳ Köçik Bey'e değil, kardeşi Ḳuday Ḳul'a verilmiştir (Sıtkı, 2011, ss. 132-133).

[5] Bu yarlıkta, sınırları ayrıntılı olarak çizilen bir arazi, soyurgal olarak verilmektedir. Ancak bu yarlık, yine de bir Soyurgal Yarlığı değildir. Yarlık metninde *tarhan* ibaresi geçmemekle birlikte, yarlığı alan kişiye ihsan edilen arazi konusunda, Tarhan unvanını alan kişilere tanınan vergi ve iş/hizmet yükümlülüklerinden muafiyet sağlanmaktadır. Diğer Soyurgal Yarlıklarında ise, soyurgal olarak verilen arazi üzerinden alınacak vergiler ve iş/hizmet yükümlülükleriyle ilgili

7. **Z002:** Devlet Giray Han'dan Üsküp Haznedarı ve Küral Beylerine gönderilen 17 Mart 1574 (24 Zilkade 981) tarihli Diplomatik Yarlık (Vel'yaminov-Zernov, 2009, s. 5).

8. **KY9:** II. Mehmet Giray Han'ın Ḥavācımyār Ḥācı'ya verdiği Ağustos-Eylül 1577 tarihli yarlık. Yarlık, Kırım Devlet Arşivi (Krımskiy Oblastnoy Gozudarstvennıy Arhiv) *KOGA, f.49, op.1, ed.hr.5, L.1* numaraya kayıtlı bir Tarhanlık Yarlığı'dır (Usmanov, 1979, s. 47; Sıtkı, 2011, s. 144).

9. **KY10:** II. Mehmet Giray Han'ın Cān Muḥammed Bey'e verdiği 5 Ekim 1577 tarihli yarlık Yarlık, Kırım Devlet Arşivi (Krımskiy Oblastnoy Gozudarstvennıy Arhiv) *KOGA, f.49, op.1, ed.hr.6436, L.5* numaraya kayıtlı bir Soyurgal Yarlığı'dır (Usmanov, 1979, s. 48; Sıtkı, 2011, s. 148).

10. **KY11:** II. Mehmet Giray Han'ın Aḳ Derviş'e verdiği Aralık 1577-Ocak 1578 tarihli yarlık. Yarlık, Kırım Devlet Arşivi (Krımskiy Oblastnoy Gozudarstvennıy Arhiv) *KOGA, f.49, op.1, ed.hr.21, L.2 1* numaraya kayıtlı bir Tarhanlık Yarlığı'dır (Usmanov, 1979, s. 48; Sıtkı, 2011, s. 151).

11. **KY12:** II. Mehmet Giray Han'ın Melik Pāşā Oğlan ve kardeşi İş Muḥammed'e verdiği 1578 tarihli yarlık. Yarlık, Kırım Devlet Arşivi (Krımskiy Oblastnoy Gozudarstvennıy Arhiv) *KOGA, f.49, op.1, ed.hr.6449, L.8* numaraya kayıtlı bir Soyurgal Yarlığı'dır (Usmanov, 1979, ss. 48-49; Sıtkı, 2011, s. 155).

12. **KY13:** II. Mehmet Giray Han'ın ʿİsā, Ḳul Ḫāˇce, Bay Derviş ve Şeker ʿAli'ye verdiği Nisan 1579 tarihli yarlık. Yarlık, Kırım Devlet Arşivi (Krımskiy Oblastnoy Gozudarstvennıy Arhiv) *KOGA, f.24, op.1, ed.hr.50, L.24* numaraya kayıtlı bir Soyurgal Yarlığı'dır (Usmanov, 1979, s. 49; Sıtkı, 2011, s. 159).

13. **KY14:** II. İslam Giray Han'ın Ḳara Beg'e verdiği Kasım 1585 tarihli yarlık. Yarlık, Kırım Devlet Arşivi (Krımskiy Oblastnoy Gozudarstvennıy Arhiv) *KOGA, f.49, op.1, ed.hr.6436, L.6* numaraya kayıtlı bir Soyurgal Yarlığı'dır (Usmanov, 1979, s. 52; Sıtkı, 2011, s. 162).

14. **KY15:** II. Gazi Giray Han'ın Arslanbay, Tinibek Ṣūfī, Tuḫtarbay ve beraberindekilere verdiği 15 Haziran 1590 tarihli yarlık. Yarlık, Kırım Devlet Arşivi (Krımskiy Oblastnoy Gozudarstvennıy Arhiv) *KOGA, f.724, op.1, ed.hr.50, L.25* numaraya kayıtlı bir Soyurgal Yarlığı'dır (Usmanov, 1979, ss. 53-54; Sıtkı, 2011, s. 165).

---

bir ibare bulunmamaktadır. Altın Orda ve Kırım sahasında, Tarhan unvanını alan kişilere aynı zamanda soyurgal arazi de sağlayan ve bu arazilerin tüm gelirlerini yarlığı alan kişiye bırakan yarlıklar verilmiştir. Altın Orda Hanı Toktamış Han'ın Bik Hacı adlı kişiye verdiği tarhanlık yarlığı, Bik Hacı'ya Sütköl bölgesini soyurgal olarak vermekte ve kendisini tüm vergilerden muaf Tarhan yapmaktadır (bk. Özyetgin, 2000, ss. 172-174). Bu nedenle yarlıkta *tarhan* ibaresi geçmemesine karşın, yarlık Tarhan-Soyurgal tip yarlık olarak değerlendirilmiştir. Zira bu yarlığın verildiği Ḥavācımyār Ḥācı adlı kişi, II. Mehmet Giray Han tarafından kendisine verilen Ağustos-Eylül 1577 tarihli yarlıkla oğulları ve erkek kardeşleri ile birlikte Tarhan unvanını kazanmıştır (Sıtkı, 2011, ss. 144-147).

15. **Z003:** II. Gazi Giray Han'dan Rus Çarlığından Baris'e (Boris) gönderilen Eylül 1590 (Zilkade, 998) tarihli Diplomatik Yarlık (Vel'yaminov-Zernov, 2009, s. 8).

16. **Z004:** II. Gazi Giray Han'dan Leh Kralı III. Zygmunt'a gönderilen Şubat 1592 (Cemaziyelevvel, 1000) tarihli Diplomatik Yarlık (Vel'yaminov-Zernov, 2009, s. 9).

17. **Z005:** II. Gazi Giray Han'dan Leh Kralı III. Zygmunt'a gönderilen Şubat-Mart 1592 (Cemaziyelevvel, 1000) tarihli Diplomatik Yarlık (Vel'yaminov-Zernov, 2009, s. 13).

18. **KY16:** II. Gazi Giray Han'ın Ramażān Ḫalīfe ve Mūsā Saʿīd Usta ile beraberlerindeki cemaat üyelerine verdiği Mayıs 1594 tarihli yarlık. Yarlık, Kırım Devlet Arşivi (Krımskiy Oblastnoy Gozudarstvennıy Arhiv) *KOGA, f.24, op.1, ed.hr.29, L.236* numaraya kayıtlı bir Soyurgal Yarlığı'dır (Usmanov, 1979, s. 54[6]; Sıtkı, 2011, s. 169).

19. **KY17:** II. Gazi Giray Han'ın Yaḳmurçı Cemaati'ne verdiği Ağustos – Eylül 1597 tarihli yarlık. Yarlık, Kırım Devlet Arşivi (Krımskiy Oblastnoy Gozudarstvennıy Arhiv) *KOGA, f.24, op.1, ed.hr.8, L.334* numaraya kayıtlı bir Soyurgal Yarlığı'dır (Usmanov, 1979, s. 56; Sıtkı, 2011, s. 172).

20. **Z025:** Canıbek Giray Han'dan Leh Kralı IV. Vladislav'a gönderilen Ekim-Kasım 1634 (Cemaziyelevvel ayının ortaları, 1044) tarihli Diplomatik Yarlık (Vel'yaminov-Zernov, 2009, s. 113).

21. **Z071:** IV. Mehmed Giray Han'dan Rus Çarı I. Mihail Fedoroviç'e gönderilen Mart-Nisan 1643 (Muharrem ayının ilk gününde, 1053) tarihli Diplomaik Yarlık (Vel'yaminov-Zernov, 2009, s. 294).

22. **Z113:** III. İslam Giray Han'dan Rus Çarı Aleksey Mihayloviç'e (I. Aleksey) gönderilen 20 Eylül 1647 (20 Şaban 1057) tarihli Diplomatik Yarlık (Vel'yaminov-Zernov, 2009, s. 393).

1. İlk Hecede /O/, /U/ Yuvarlak Ünlülerinin Korunması

Geniş-yuvarlak ve dar-yuvarlak ünlülerin imlası konusunda Arap alfabesi, /U/ < /O/ ses değişimini anlamamıza yardımcı olmamaktadır. Söz konusu ses değişimi çağdaş Tatar ve Başkırt Türkçelerinde sıklıkla görüldüğü hâlde, çağdaş Kırım Tatar Türkçesinin yazı dilinin temelini oluşturan ve Oğuz grubu Türk lehçelerinin çeşitli ses özelliklerinden etkilenmiş olmasına karşın, temelde bir Kıpçak lehçesi özelliği gösteren Bahçesaray ağzı, bu konuda Oğuz etkisini taşımakta ve genel olarak kök hecedeki geniş-yuvarlak ünlüleri korumaktadır (Akar, 2008, s. 616): Krm. *öküz*, krş. Tat. *ügiz*, Başk. *ügiz*; Krm. *koyun*, krş. Tat. *kuyın*, Başk. *kuyın*; Krm. *söz*, krş. Tat. *süz*, Başk. *hüz*; Krm. *kol*, krş. Tat. *kul*, Başk. *kul*. Tarihî sahada da, yuvarlak ünlülerin imlasında farklı harfler kullanan tek kaynak olan *Codex Cumanicus*'ta /U/ < /O/ ses değişiminin bir

[6] Söz konusu yarlıkla ilgili olarak Usmanov, Naki ve Ablak önderliğindeki cemaatlere verildiği bilgisini iletmektedir (Usmanov, 1979, s. 54). Ancak, yarlık Naki ve Ablak Cemaatine bağlı Ramażān Ḫalīfe ve Mūsā Saʿīd Usta önderliğindeki kişilere verilmiştir (Sıtkı, 2011, ss. 169-171).

örneği bulunmamaktadır (Karamanlıoğlu, 1994, ss. 9-11). Aksine geniş-yuvarlak ünlüler daralmamakta, dar ünlüler yuvarlaklaşmaktadırlar: CC *öt-* < ET *ėt-*, CC *öv* < ET *eb*, CC *aşuḳ* < Ar. *ʿāşıḳ*, CC *töve* < ET *tebi* "deve" (Karamanlıoğlu, 1994, ss. 10-11).

Benzer biçimde, günümüz Tatar ve Başkırt lehçelerinde Genel Türkçedeki ilk hece /O/ < /U/ değişimi, Kırım Tatar Türkçesinde görülmemektedir. Kırım Tatar Türkçesi, Oğuz lehçesinde olduğu gibi dar-yuvarlak ünlüleri korumaktadır (Akar, 2008, s. 617): Krm. *yüzük,* krş. Tat. *yözük*, Başk. *yözik;* Krm. *üç*, krş. Tat. *öç*, Başk. *ös*; Krm. *tüş-*, krş. Tat. *töşü*, Başk. *töşöv*; Krm. *kümüş*, krş. Tat. *kömiş*, Başk. *kömüş*.

Çalışmada incelediğimiz metinlerin dönemin başkenti olan Bahçesaray'da yazıldıkları ve bugün modern sahada olduğu gibi, o dönemde de Oğuz lehçesinden izler taşıdıkları düşünüldüğünde /U/ < /O/, /O/ < /U/ ses değişimlerinin bu metinlerde modern Tatar ve Başkırt Türkçelerinde olduğu gibi düzenli bir şekilde görülmüş olabileceğini söylemek güçtür. Aksine, Oğuz lehçesinde olduğu gibi, Genel Türkçe /O/ ve /U/ seslerinin korunmuş olduğu düşünülebilir.

2. Kelime Başı /b/ Sesi

2.1. *bol- ~ ol-* Nöbetleşmesi

Oğuz grubunda, Türkmen Türkçesi hariç, Eski Türkçe *bol-* "olmak" eylemi, *ol-* şeklindedir. Memluk Kıpçak sahasına ait eserlerde ve Altın Orda yarlıklarında da *bol-* yanında, *ol-* şekli geçmektedir. *bol-* eylemi, Kırım yarlıklarında, hem *bol-* hem de Oğuz grubuna has bir özellik göstererek *ol-* şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu ikili kullanım, peş peşe gelen satırlarda, hatta aynı satırda dahi görülmektedir. Çalışmada incelenen 22 yarlık metninde, 232 örnekte görülen *bol-* biçiminin yanında 91 örnekte *ol-* biçimi tanıklanmıştır.

- *ḥākimü'l-vaḳt* ***ol****an sulṭānlardan* (KY3/9, KY4/10, KY5/10)
- *bu ḥudūd birle maḥdūd* ***ol****an yėr içün* (KY8/9)
- *kök mührlüg ve al nişānlıġ yarlıġ-ı şerîflerni berāt-ı birr virilür* ***ol****sa* (KY9/12)
- *bu ẕikr* ***ol****ġan ḳullarım* (KY13/8)
- *sākin* ***ol****duḳları* (KY15/7)
- *cedîd sınur vaż*ʿ ***ol****ınup* (KY16/9)
- *ḳadîmden ṭavar örüşi* ***ol****duġı üzre* (KY16/9)
- *yunçuġ* ***ol****up zaḥmet tigürmegeyler* (KY17/9)
- *fevt* ***ol****duḳda* (Z004/19)
- *düşmānları* ***ol****ġanlar üçün* (Z005/46)
- *ṣuyında* ***ol****ġan* (Z005/51)
- *muḥkem* ***ol****dıḳdın ṣoñra* (Z025/53)
- *dost ḳarındaş* ***ol****ġaysiz* (Z025/38)
- ***ol****mayup* (Z071/32)
- *müyesser* ***ol****duḳda* (Z113/13)
- *rāḥat* ***ol****masıçün* (Z113/24)

2.2. /v-/ < /b-/ Değişimi

Kelime başı /v-/ < /b-/ değişimi, üç sözcük (*var-* < *bar-*, *var* < *bar*, *ver-* < *ber-*) için Oğuz grubuna has bir özelliktir. Eski Türkçe kelime başı /b/ sesinin /v/ sesine değişimi, yarlıklarda sıkça karşımıza çıkmaktadır. Özellikle ET. *bėr-* eyleminin *vir-* biçimi yarlıklarda, /b/'li şekilden daha çok geçmektedir. İncelediğimiz 22 yarlık metninde *bėr-/bir-* biçimleri 33 kez geçmesine karşın, *vėr-/vir-* biçimi 50 kez geçmiştir.

- *ḫācīniñ özine suyurġap* ***vir****dim* (KY7/6)
- *ḳoluna ṭuta ṭururġa kök mühr al nişānlıġ mülk-nāme-i yarlıġ* ***vėr****ildi* (KY8/16)
- *ʿahd-nāme alıvirüp* (Z002/38)
- *ḳollarına kök mührlüg ve al nişānlıġ yarlıġ-ı şerīflerni berāt-ı birr* ***vir****ilür olsa* (KY9/12)
- *ḳolına bu yüzük nişānlıġ yarlıġ-ı şerīfimni* ***vir****düm* (KY10/9)
- *bu al nişānlıġ ve kök mührlıġ yarlıġ-ı şerīfni* ***vir****dim* (KY12/13)
- *iʿtiḳād ḳılmaġaylarnıñ özlerine yaḫşı degildir dėyü ḥükm-i şerīf* ***vir****dim* (KY13/15)
- *ḳoluna ṭuta ṭururġa yüzük nişānlıġ yarlıġ* ***vir****ildi* (KY14/19)
- *ḳollarına bu kök mührlüg ve al nişānlıġ yarlıġ-ı şerīfimni* ***vir****düm* (KY15/9)
- *bahāsı ḫaṣṣa ḳulımız aḥmed aġaġa* ***vir****ilmey ḳalmış* (Z003/6)
- *bu üslūb üzre bölek ḫazīnesin* ***vir****üp* (Z004/40)
- *uçmaḳlıḳ aġaçamuz meḥmed giray ḫan-ġa biş biñ filori sefer ḫarcı üçün ḳıral ḳarındaş-larımız* ***vir****gen-lerdir* (Z005/95)
- *hüccet-i şerʿiyye* ***vir****ülüp üzerine tamām otuz yir keçken üçün örüş ve merʿālıḳ üzerine īfā ve ḥükm ḳıldım* (KY16/14)
- *aramızda ʿahd ḳılıp ḳavl* ***vir****üp söyleşdik* (Z025/16)
- *ulaḳlar* ***vir****üp taʿāmların ve yiyeçeklerin* ***vir****üp yiberile ṭurġan* (Z113/20)

Kelime başı /v-/ < /b-/ ses değişimi ET. *bar-* "varmak, gitmek" eyleminde de görülmektedir. Bu eylem, daha çok incelediğimiz Diplomatik Yarlıkların sözvarlığında karşımıza çıkmakta ve geçtiği 44 örnekten 23'ünde *bar-*, 21'inde *var-* şeklinde yer almaktadır.

- *aṣlamçı tācir ve bāzergān* ***var****up kilür bolsalar żarar ve ziyān körmey emīn barup amān kilür irdiler* (Z004/18)
- *barça ücyüz biñ çerü birlen masḳov taḫtına* ***var****up yolda ḳoyġan* (Z005/88)
- ***var****up aṣlandan suāl idüp* (KY17/6)
- *ʿasākir-i tatarla biz özi ṣaḥrāsında idik leyh vilāyetine* ***var****madıḳ* (Z025/87)
- *muḥabbet-nāme-i ḫaṭṭımız* ***var****ġaç ṭutḳusız revān taʿcīl yetiştürülmek içün buyurġay irdiñüz* (Z113/17)
- *mosḳov taḫtına* ***var****ġança* (Z113/19)

2.3. /b-/ ~ /m-/ Nöbetleşmesi

Kelime başı /b-/ ~ /m-/ nöbetleşmesinde, Oğuzca /b/ sesini korurken (Gülsevin, 1998, s. 2; Korkmaz, 2010, s. 18) Harezm-Altın Orda ve Kıpçak Türk lehçeleri genel olarak /m/ tarafındadır.

Kelime başı /b-/ ~ /m-/ nöbetleşmesi konusunda, incelenen yarlıklarda genellikle Oğuz lehçesinde olduğu gibi /b/ sesinin tercih edildiği görülmektedir. Ancak bu tercih bazı sözcük ya da eklerin kullanımında yoğunlaşmaktadır.

Teklik 1. şahıs zamirinin *ben* biçimi, metinlerde 11 kez, *men* biçimi 25 kez geçmesine karşın; çokluk 1. şahıs zamiri *biz* 58 kez geçmektedir. Ancak bu durum, çokluk 1. şahıs ekinde tam tersine bir görünüm sergilemektedir. Çokluk 1. şahıs eki tüm örneklerde, *-miz* şeklinde ve 44 kez kullanılmıştır.

İncelenen yarlıklarda *bile/bilen, birle/birlen* şeklinde görünen birliktelik edatı 76 defa kullanılmış, buna karşın edatın *milen* biçimi yalnızca bir metinde ve 8 kez geçmiştir.

İşaret sıfatı *bu* yarlıklarda 60 kez geçerken *mundın/munçadın/munda* biçimleri 8 defa görünmektedir.

- ***ben**im eyyām-ı saʿādetimde inç köñül **birle** tinç olturup* (KY13/16)
- ***ben**im taḳı mezīd-i ʿināyetim ve vaḳūr şefḳatim olup* (KY15/8)
- *anuñ sözi **ben**im sözümdür dėyü yarlıġ yazıldı* (Z002/43)
- ***ben**im daḫı ʿināyet-i şāhānem vücūda kelip* (Z025/17)
- *bu kündin ṣoñra **ben**im özümdin ve ḳardaşım ḳalġa sulṭān ve nūre'd-dīn sulṭān ḥażretlerindin vilāyetiñüze ve ḥiṣārıñuza ve köy kentleriñüze żarar ve ziyān olmaz* (Z025/32)
- ***biz** ġazī giray ḫan ḳarındaşıñızdın varan uluġ ilçi-müzi* (Z004/60)
- *ḳıral ḳarındaşımızdın **biz**ge kilgen uluġ ilçiñizni* (Z004/62)
- *biş **biñ** filori ḫarclıḳ çıḳarup burun kilgen **biz**im ve sizniñ çapḳunlarımızdın ḳaldırmay cibergey-sen* (Z005/93)
- ***biz**im ṭarafımızdın tüşmānlıḳ olmaḳ iḫtimāli yoḳtur* (Z025/49)
- *ʿasākir-i tatarla **biz** özi ṣaḥrāsında idik* (Z025/87)
- *barça tatar ve noġay ʿaskerindin ḳaysılar **biz**din ḳaçup kitgen* (Z071/14)
- ***biz**din ḫabersiz aṣlā rıżāsız bolup barçasın öltürmek ve talamaḳ bolmadı* (Z071/24)
- ***biz**ke cevāb yazup muḥabbetlik söziñizni bildirgey irdiñiz* (Z071/61)
- *her yıl otuz kere yüz **biñ** novġoraṭ aḳçe-sin ve naḳid bölek ḫazinesi **birlen** bėrüp yiberirmin* (Z005/83)
- *barça ücyüz **biñ** çerü **birlen*** (Z005/88)
- *biş **biñ** filori ḫarclıḳ* (Z005/92)

İncelenen yarlıklarda, /b/ sesinin durumu, tarihleri birbirine çok yakın yarlıklarda, hatta aynı yarlığın satırları arasında bile değişkenlik göstermektedir. /b/ sesi konusundaki bu ikili kullanımların yanı sıra, bazı yarlıklarda özellikle /b/'li ya da özellikle /v/'li ya da /m/'li şekillerin tercih edildiği; bazılarında sadece *bol-*, bazılarındaysa sadece *ol-* şeklinin kullanıldığı görülmektedir. Ancak bu durum, yarlıkların yazılış tarihlerine göre anlamlı bir değişiklik göstermemektedir. /b/ sesi, yarlıkların tek elden çıkmış metinler olmadığı ve farklı divan bitikçileri tarafından yazıldıkları göz önüne alınırsa, bitikçilerin dil tercihlerine göre değişiyor görünmektedir. Bu sesin yarlıklara göre değişimi Tablo 1'de görülebilir.

3. Ek Başı /G-/ Sesi

Türk dilinin lehçe tasnifinde ayırt edici olan ek başı /G/ sesi, Karahanlı Türkçesinde korunmuştur. Harezm sahasında da çoğunlukla korunmuş olan bu ses, bazı örneklerde, Oğuz Türkçesinde olduğu gibi düşmüştür; *biz+e, atı+n+a, ḳoldaşı+n+a* (Ata, 2002, s. 58). Aynı şekilde Kıpçak Türkçesinde de ek başı /G/ sesi bazı örnekler dışında

korunmuştur. Ek başı /G/ sesinin düşmesi ise, Oğuz grubuna has bir özelliktir. Çalışmada incelenen yarlıklarda, Harezm-Kıpçak etkisi nedeniyle bu ses korunmakla birlikte, düştüğü örnekler de görülmektedir. Bu ikili kullanım, aynı metin içerisinde bile sıklıkla görülmektedir.

3.1. Sıfat-fiil Eki {-An} < {-GAn}

Köktürk ve Uygur dönemi metinlerinde, çok az rastlanan bir ek olmasına karşın, Karahanlı dönemi metinleriyle birlikte tarihî Türk dili sahasında sıklıkla sıfat-fiil eki göreviyle karşımıza çıkan {-GAn} eki, çağdaş Türk dili alanında da Oğuz grubu lehçeleri hariç varlığını ve işlevini genel olarak korumaktadır. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde sınırlı örnekte görülen ek, çağdaş Oğuz sahasında da baştaki /G/ sesini kaybederek -An hâlini almıştır (Akar, 2003, ss. 104-106), İncelenen Kırım yarlıklarında, sıfat-fiil eki {-GAn} çoğunlukla korunmuştur. Ancak, Osmanlı Oğuzcasının bir etkisi olarak ekin ilk sesinde bulunan /G/'nin düştüğü pek çok örnek de bulunmaktadır.

- *ḥākimü'l-vaḳt* ***ol-an*** *sulṭānlardan* (KY3/9, KY4/10, KY5/10)
- *bu ḥudūd birle maḥdūd* ***ol-an*** *yėr içün* (KY8/9)
- *maʿrūf* ***ol-an*** *yirleri içün* (KY15/8)
- *ẕikr* ***olun-an*** *yir* (KY17/8)
- *vilāyet-i ileḫ memleketi ḳıralları* ***ol-an*** *ḳazimir ḳıral* (Z004/15)
- *burundın uruş ve ḳışlavı* ***ol-an*** *özü ṣuyındın* (Z005/30)
- *fermān* ***olın-an*** *fermān-ı şerīflerine* (Z025/49)
- *biz ġazī giray ḫan ḳarındaşıñızdın* ***var-an*** *ulug ilçi-müzi* (Z004/60)
- ***var-an*** *ʿasker ol yėrde bekleyüp* (Z113/16)
- *ḳırımdın* ***var-an*** *çapḳunlarımız* (Z113/18)
- *vezīr-i āʿẓam murtażā pāşā ḥażretlerine* ***kel-en*** *ādemleriñüz bile* (Z025/75)
- *mosḳovdan* ***kel-en*** *āverniñ üzerinde* (Z113/7)

3.2. Yönelme Durumu Eki {+A} < {+GA}

Eski Türkçe döneminden itibaren, {+KA} ile birlikte, Türk dilinin temel yönelme durumu eki olan {+GA}, Oğuz grubu hariç diğer Türk lehçelerinde genel olarak korunmuştur. Oğuz grubunda, ek başı /G/ sesinin süreklileşerek düşmesi sonucu ek, hem tarihî hem de çağdaş Oğuz sahasında {+A} şeklinde karşımıza çıkmaktadır. {+A}, başat şekil olan {+GA, +KA} yanında, Türkçenin her döneminde seyrek de olsa varlığını korumuş, diğer lehçelerin aksine Oğuz grubu için asli yönelme durumu eki hâline gelmiştir. Eski Anadolu Türkçesinin temel yönelme durumu eki, {+A}'dır.

İncelenen yarlık metinlerinde yönelme durumu eki büyük çoğunlukla {+GA} şeklindedir. Ancak, Oğuzcanın etkisiyle /G/ sesinin düştüğü ve ekin {+A} olarak ulandığı örnekler de görülmektedir. Hatta 1597 tarihli II. Gazi Giray Han yarlığında (KY17), yönelme durumu eki yalnızca {+A} şeklinde görülmektedir: ***cemāʿatlerin+e*** (KY17/3), ***yirin+e*** (KY17/4), ***kişilerin+e*** (KY17/6), ***elin+e*** (KY17/12).

Bu ek, Eski Türkçe döneminde yalın durumdaki adlardan sonra gelirken, Karahanlı döneminden itibaren Harezm, Kıpçak ve Çağatay sahalarında 1. ve 2. kişi iyelik

eklerinin üzerine gelmiştir. Yarlıklarda ise hem yalın isimlerden hem de tüm iyelik eklerinden sonra kullanıldığı görülmektedir.

- ***ḳoluna*** (KY3/9, KY4/9, KY5/9, KY6/10 KY7/12)
- ***özine*** (KY7/6)
- ***yerlerine*** (KY7/10)
- ***ṭavarlarına*** (KY7/11)
- ***yola*** (KY11/7)
- ***evlerine*** (KY11/12)
- ***taḫta*** *cülūs ḳıldılar* (Z002/4)
- *ḫunkār ḥażretleriniñ* ***şerhlerine*** (Z002/7)
- *düşmānımız mosḳov* ***üzerine*** *atlanalıḳ dėyü* ***iyeñüze*** *ḥaber ciberip* (Z002/18)
- *iki aramızda* ***yaḫşılıḳa*** *çalışḳay-siz* (Z002/24)
- *atalarnuñ* ***beglerine*** *tenbīh idüp bizüm* ***memleketimize*** *ve ḫunkār ḥażretleriniñ* ***şerhlerine*** (Z002/30)
- *bahāsın çıḳarup ḳulımız isā* ***bege*** *virüp yibergey-siz* (Z003/9)
- *biz karındaşıñız-nıñ* ***ṭavarcı-larına*** *ve ṭavar* ***ḳaraġa*** *żarar ḳılup* (Z004/65)
- *bāzer-gān-lar esīrni ṣatun alup* ***istanbula*** *alup barsalar* (Z005/18)
- *devlet* ***ḳapumıza*** *iki üç ḳatla kişisin yiberip* (Z025/13)
- *ḫıristiyan ḳıralı* ***dostımıza*** *uzun uzaḳ barış yarış bolıp yibergen irdik* (Z025/19)
- ***dostıñuza*** *dost* ***tüşmānıñuza*** *tüşmān oldım* (Z025/25-26)
- ***ḳara deñize*** *şayḳa çıḳarmaġay-siz ve ḳırım* ***yurdına*** *żarar ve ziyān ėtdirmegey-siz ve saʿādet-li pādişāh ḥażretleri* ***memleketlerine*** *her kez żarar ve ziyān ėtdirmegey-siz* (Z025/57-58)
- *leh* ***vilāyetine*** *baramız dip* (Z071/21)
- *ṣoñra* ***bėrgenine*** *taʿaccüb ḳılamız* (Z071/36)
- *dīvān-ı hümāyūn-ı ʿadālet-i* ***nişānımıza*** *ketürüp* (Z113/10)
- ***yėrleriñüze*** *ve serḥad* ***ḳalʿalarıñuza*** *varġaç ulaḳ atlar* (Z113/18)
- ***dostlıḳa*** *ve* ***ḳarındaşlıḳa*** *oḫşavsız işdir* (Z113/21)
- *iki yarlıḳaş* ***virilmeye*** *buyurġay irdiñüz* (Z113/26)

		bol- ~ ol- nöbetleşmesi		/v-/ < /b-/ değişimi				/b-/ ~ /m-/ nöbetleşmesi													
Yarlık Kodu	Yarlığın Yazıldığı Tarih	*bol-*	*ol-*	*bér- / bir-*	*vér- / vir-*	*bar-*	*var-*	*ben (zamir)*	*ben (şahıs eki)*	*men/min (zamir)*	*min (şahıs eki)*	*biz (zamir)*	*biz (şahıs eki)*	*miz (zamir)*	*miz (şahıs eki)*	*bilä/bilə̃*	*min/ milä/ milə̃*	*bile/bilen birle/birlen*	*milen*	*bu/bundın/bunda /bulay*	*mundın/munçadın /munda*
KY3	1549	1	1	2	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	-
KY4	1549	3	1	2	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	-
KY5	1549	2	1	2	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	-
KY6	1550	3	-	3	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	-
KY7	1551	1	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
KY8	1554	7	3	-	2		-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	3	-	7	-
Z002	1574	28	-	6	1	4	-	1	-	-	-	23	-	-	5	-	-	14	-	4	1
KY9	1577	4	3	-	4	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	-
KY10	1577	12	-	1	1	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	4	-
KY11	1577	7	1	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	1	-	5	-
KY12	1578	6	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2	-	4	-
KY13	1579	2	3	-	2	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	4	-
KY14	1585	3	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-
KY15	1590	8	3	-	2	-	-	1	-	-	-	2	-	-	-	-	1	1	-	2	-
Z003	1590	2	-	2	3	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	3	-
Z004	1592	32	16	-	4	3	4	-	-	4	1	5	-	-	8	-	1	8	-	6	-
Z005	1592	39	14	8	4	7	3	-	-	11	4	3	-	-	10	6	-	12	-	4	1
KY16	1594	3	9	-	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	3	-	2	-
KY17	1597	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Z025	1634	24	31	-	13	3	4	4	-	6	-	13	-	-	5	-	-	13	-	5	-
Z071	1643	33	1	5	-	4	-	-	-	-	-	10	-	-	14	-	2	14	-	6	4
Z113	1647	12	4	-	8	-	9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	8	-	2
Toplam		232	91	33	50	23	21	11	0	25	5	58	0	0	44	6	13	76	8	63	8

Tablo 1 – Kırım Yarlıklarında *ol- < bol-; /v-/ < /b-/; /b-/ ~ /m-/*

3.3. Zarf-Fiil Eki {-IncA+} < {-GInçA+}

Eski Türkçe döneminde {-GInçA+}/{-KInçA+} şeklinde görülen bu zarf-fiil eki, Oğuzca dışındaki diğer tarihî ve modern lehçelerde genellikle ek başındaki /G/-/K/ seslerini korumuştur. Karahanlı Türkçesinde {-GInçA+} (Hacıeminoğlu, 2008, s. 174), Harezm-Altın Orda sahasında {-GInçA+}/{-GUnçA+}/{-KUnçA+} (Ata, 2002, s. 90), Çağatay Türkçesinde {-GInçA+} (Eckmann, 1998, s. 198), Kıpçak Türkçesinde {-GInçA+} şeklinde görülen (Karamanlıoğlu, 1994, s. 146) ek, Eski Anadolu Türkçesinde (Gülsevin, 2011, s. 126) ve çağdaş Oğuz sahasında (İlker, 1997, s. 152) {-(y)IncA+} biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Çalışmada incelenen yarlık metinlerinde de bir örnek (*raḥmetlıḳ babamuz devlet giray ḫan ḫanlıḳ-ları zamānı-ġa* ***kilgince*** *ileḥ ḳıral-ları bolġan zimgut ḳıral* Z005/10) hariç {-IncA} biçimde geçmektedir.

- *nehr-i bolġanaḳdan kendü cemāʿatlerine* ***kelince*** *merḥūm ṣāḥib giray ḫan ve babamız devlet giray ṭāb-şerā-hā-dan ṣatup alduḳları mülk yirine* (KY17/3)
- *niẓām-ı intiẓām-ı vilāyet ve riʿayet içün bu yıl tedbīr* ***olınınca*** *bizde olan ādemiñüzi közlü nām ḳaṣabamızda alıḳodıġımıza mübārek ḫāṭırıñuza nimerse kiltürmegey-siz* (Z025/80)
- *bu zamāna* ***kelince*** *ṣabr idüp ṭurduḳ* (Z025/88)
- *ile leyḥ ḳıralı arasında bozmanġa* ***kelince*** (Z025/51)

4. Kelime Başı /d-/ < /t-/ Değişimi

Kelime başı /t/ sesinin durumu, Türk lehçelerinin tasnifi açısından, Oğuz grubu için ayırıcıdır. Oğuz grubunda genel olarak, Eski Türkçenin kelime başı /t/ sesi, /d/'ye değişmiştir. Harezm-Altın Orda Türkçesinde genellikle korunan kelime başı /t/ sesi (Ata, 2002, s. 59), Kıpçak Türkçesinde kimi örneklerde korunmuş, kimi örneklerde ise Oğuz grubunda olduğu gibi /d/ sesine dönüşmüştür ve bu anlamda bir kararlılık göstermez (Karamanlıoğlu, 1994, s. 18). Günümüzde ise /t/ sesi, Oğuz grubu lehçeleri dışında genellikle korunmuş görünmektedir.

İncelediğimiz metinler Eski Türkçe kelime başı /t/ sesi konusunda, Harezm-Altın Orda Türkçesi özelliği göstermekte ve genel olarak bu sesi korumaktadırlar. Eski Türkçe kelime başı /t/ sesini koruyan örnekler çoğunlukta olmakla birlikte, daha az sayıdaki bazı örnekte Osmanlı Türkçesinin etkisiyle */d-/ < /t-/* değişimi görülmektedir:

- *yarlıġ ötün ḳıldı irse menüm* ***daḫı*** *suyurġal ʿināyetüm bolup* (KY3/8)
- *devletcār* ***daḫı*** *oġullarıñ͡ġa* (KY9/12)
- *on iki kişiġa* ***daḫı*** *tiyiş yibergeyler* (Z004/39)
- *ilçileriñizke* ***daḫı*** *tenbīh buyurġay irdiñiz* (Z071/31)
- *küç ve basınç ḳılup [yunçu]ġ ve zaḫmet tigürmegeyler zinhār* ***dėyü*** *ḳoluna mülk-nāme-i yarlıġ bėrildi* (KY5/12)
- *tütün ḥaḳḳı* ***dip*** *yulġun ḥaḳḳı* ***dėyü*** *boyun ḥaḳḳı tip tilemesünler* (KY11/11)
- *iʿtiḳād ḳılmaġaylarnıñ özlerine yaḫşı degildir* ***dėyü*** *ḥükm-i şerīf virdim* (KY13/15)
- *ḥālā taḳı ekin ikilmeyüp ve iv ḳonmayup ve kim kimesne yėrim ve yurtım* ***dimey*** *bi-ḥasbü'ş-şerʿü'l-ḳadīm ṭavar merʿāsı ve örüşi olup ḳalsun* (KY16/10)
- *ḫazineñüzni bireliñ* ***deyü*** *bizüm birle ʿahd ve şarṭ ḳılmış irdi* (Z002/11)

- *köpdin köp selām-ı merfūʿ* ***dikeç*** *yaḫşımı-sız ve ḫoşmı-sız* ***dip*** *ḫāliñiz ve ḫāṭırıñız ṣorġanı-mızdın ṣoñ͡ġ* (Z005/5)
- *ḳırım ḫanı bile dost bolurım* ***dimiş-siz*** (Z025/72)
- *razdor* ***digen*** *kermanda tin ḳazaḳları şimdiki* ***dik*** *tutup* (Z071/54)
- *taraç* ***digen*** *ṣunı ötgürüp* (Z113/27)
- *zigmut ḳarındaşımızdan köplik* ***dilek*** *ḳılarmiz* (Z005/91)
- *ḳara* ***deñize*** *şayḳa çıḳartmam* (Z025/71)
- *ḫaḳanlar kim kimersene küçlıḳ ve zaḫmet ve yunçuġ körküzmegeyler* ***dinç*** *köñ͡ġül ve rāḥatlıḳ üzerine uruġ uruġları birle taṣarruf ḳılġaylar* (KY12/15)

5. Geniş Zaman Olumsuz Çekimi {-mAz}

Köktürk ve Uygur dönemlerinde {-mAz} biçiminde görülen geniş zamanın olumsuz çekimi (Tekin, 2000, s. 188; Gabain, 2007, s. 78), Karahanlı döneminde de aynı biçimde sürmüş (Hacıeminoğlu, 2008, s. 182; Tekin, 2002, s. 97); ancak bu dönemde az sayıda da olsa {-mAs} şekli görülmeye başlamıştır (Tabaklar, 2010, s. 39). {-mAs} şekli, sonraki dönem Doğu metinlerinde yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır. Kıpçak ve Harezm-Altın Orda sahalarında geniş zamanın olumsuzu genellikle {-mAs} ekiyle yapılmaktadır (Karamanlıoğlu, 1994, s. 138; Ata, 2002, s. 73). Çağdaş dönemde de Karluk ve Kıpçak grubu Türk lehçelerinde {-mAs} şekli kullanılmaktadır (Karaağaç, 2009, s. 90). Ancak, hem Osmanlı Oğuzcasında hem de günümüz Oğuz grubu lehçelerinde 2. ve 3. şahıs çekimlerinde {-mAz} biçimi görülmektedir (Alyılmaz, 2010, ss. 103-105). İncelediğimiz yarlıklarda geniş zaman olumsuz çekimi, genel olarak Harezm-Altın Orda özelliği göstererek {-mAs} ile yapılmıştır. Ancak Canıbek Giray Han'dan Leh Kralı IV. Vladislav'a gönderilen Ekim-Kasım 1634 tarihli yarlıkta (Z025), geniş zamanın olumsuz çekimi 2 örnek dışında {-mAz} biçimindedir.

- *köy kentleriñüze żarar ve ziyān* ***olmaz*** (Z025/33)
- *ʿaskerimiz* ***varmaz*** *ve bir vecihle ṭarafımızdın ḫilāf* ***olmazdır*** (Z025/34)
- *köy ve kentlerine zerre ḳadar żarar ve ziyān* ***olmazdır*** (Z025/65)
- *özide ḳazaḳ* ***ḳalmaz*** (Z025/71)
- *aḳkermanda tatar* ***ḳalmaz*** (Z025/89)
- *ve ġayrı noġay ve tatardın bir kişi* ***ḳalmaz*** *alurmiz* (Z025/90)
- *köy kentiñüze żarar ve ziyān* ***olmaz*** (Z025/94)

6. Geçmiş Zaman Sıfat-Fiil Eki {-DUK+}

Oğuz grubu lehçelerinin karakteristik sıfat-fiil eki {-DUK+} (Gülsevin, 2010, s. 62) incelediğimiz yarlık metinlerde sıkça geçmektedir:

- *al nişānlıġ kök mührlig mülk-nāme-i yarlıġ-ı şerīfimni ötül* ***ḳıldıġı*** *için* (KY13/11)
- *bizim çerüdin* ***ḳaldıġımızġa*** *sebeb* (Z002/47)
- *bizde olan ādemiñüzi közlü nām ḳaṣabamızda* ***alıḳodıġımıza*** (Z025/80)
- *ṣulḥ ve ṣalāḥ bolmaḳ içün çalışıp dostlıḳ* ***eyledügimiz*** *sebebli* (Z025/82)
- *murādımız dostlıḳ* ***olduġıçün*** (Z025/86)
- *her yıl ḳadīmdin* ***virilikelindügi*** *virgümizi* (Z025/91)
- *taʿāmların ve yiyeçeklerin virüp yiberile ṭurġan* ***idügi*** *ihtiyārlarıñuzda bolsa maʿlūmdur* (Z113/21)
- *sākin* ***olduḳları*** *şimdiki-ḥalde dimekle maʿrūf olan yirleri içün* (KY15/7)

- *babamız devlet giray ṭāb-şerā-hā-dan ṣatup* ***alduḳları*** *mülk yirine* (KY17/4)

{-DUK+} sıfat-fiil eki ile {+DA} bulunma durumu ekinin birleşmesiyle oluşan {-DUKDA+} (Gülsevin, 2011, s. 127) {-DUKDAn+} ve birleşik zarf-fiil eki[7] de zaman zarfları oluşturmak üzere Kırım yarlıklarında kullanılmıştır:

- ***olındıḳda*** *mevlānā ḳāżī-ʿasker efendi varup* (KY17/5)
- *ol bahārda yaz* ***oldıḳda*** *taḳı çerümiz ile varup* (Z005/90)
- *ol yosunça olturup zirāʿat ve ḥarāset* ***eylediklerinde*** (KY15/10)
- *żarar ve ziyān* ***ḳıldıḳdan*** *ġayrı* (Z002/12)
- *muḥkem* ***oldıḳdın****-ṣoñra* (Z025/53)

7. Gelecek Zaman Sıfat-Fiil Eki {-AcAK+}

Köktürk, Uygur, Karahanlı, Harezm, Kıpçak ve Çağatay yazı dillerinde görülmeyen, Eski Anadolu Türkçesinde XVI. yüzyıla kadar gelecek zaman sıfat-fiil eki olarak kullanılan {-(y)AcAk} eki, Osmanlı Türkçesinin gelişmesiyle birlikte gelecek zaman eki göreviyle de kullanılmaya başlamıştır (Gülsevin 2011: 103). Çağdaş sahada Horasan Türkçesi dışında, Oğuz grubu Türk lehçelerinde, gelecek zaman ifadesi için kullanılan başlıca ektir. Ayrıca bu ek, günümüzde Özbek, Karakalpak, Başkurt, Tatar, Kumuk, Nogay ve Kırım Tatar Türkçelerinde de gelecek zaman eki olarak kullanılmaktadır (Gültekin, 2006, s. 54). Günümüzde görülen bu etki, tarihî Kırım sahasında da kendini göstermektedir. {-AcAK+} eki, incelenen yarlıklarda yalnızca bir örnekte gelecek zaman sıfat-fiil eki olarak kullanılmıştır.

- *siz ḳardaşımızdın* ***kelecek*** *şāhīn aġaya nāẓır irdik andan* ***kelecek*** *sözüñüzke baḳıp turur irdik* (Z025/67-68)

Sonuç

Eski Türkçe döneminde varlığını hissettiren, XI. yüzyılda Kaşgarlı tarafından kayıt altına alınan Oğuzca dil özellikleri, XIII. yüzyıldan itibaren Anadolu'da yazı dili haline gelmeye başlamıştır. Osmanlı imparatorluğunun yazı dili olan bu dil, İmparatorluğun etki alanındaki bölgelerde konuşma ve yazı dili olarak kullanılmış; 1475 yılında Kırım hanlığının İmparatorluğa tâbi olmasıyla, bu alanda da varlığını güçlendirmiş ve bir Kıpçak topluluğunda da kullanılır olmuştur.

Esas itibarıyla bir Kıpçak lehçesi olan Tarihî Kırım Türkçesi, hem ses hem de yapı özellikleri bakımından Oğuzcanın etkilerini taşımaktadır. Bu etkiler şu şekilde özetlenebilir:

1. İlk hecede /O/, /U/ yuvarlak ünlülerinin Oğuzcada olduğu gibi korunması.

---

[7] *Birleşik zarf-fiil eki* kavramı, Gürer Gülsevin tarafından "aslen zarf-fiil olarak doğmamış bazı ekler ile eklerin ve/veya edatların düzenli ve kurallı bir biçimde birleşip fiillere ulanarak geçici zarf oluşturduğu yapılara *quasi gerundium* (birleşik zarf-fiil) denir" şeklinde tanımlanmıştır. Türkiye Türkçesinin *-(y)A, -(y)AlI , (y)ArAk, -(y)Inca, -(y)Ip, -ken, -mAdAn* gibi aslî zarf-fiil ekleri dışında, *-DIK+çA, -mIş+çA, -(y)AsI+yA, -DIK+iyelik+cA, -DIK+iyelik+A, -DIK+iyelik+dA, -(y)AcAK+çAsInA, -(mIş+çAsInA, -(I)yor+cAsInA, -(y)cAk+iyelik+dan başka, -DIK+iyelik+dan başka, -(y)AcAK gibi, -mIş gibi, -(V)r gibi, -(I)yor gibi, -(y)AcAK+iyelik gibi, -DIK+tAn sonra, -mA+iyelik+In üzerine* gibi, çeşitli ekler ve edat yapılarının birleşmesiyle oluşan ve geçici zarf yapan birleşik zarf-fiil ekleri Gülsevin'in çalışmasında, sınıflandırılarak incelenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Gülsevin, (2001).

2. Türk lehçelerinde genel olarak korunan *bol-* eyleminin Oğuzcadaki haliyle, *ol-* biçiminde, sık sık metinlerde görülmesi.
3. Oğuzcaya özgü */v-/ < /b-/* değişimi gösteren *var- < bar-, ver- < ber-* eylemlerinin her iki biçimde de karşımıza çıkması.
4. İçinde geniz sesleri taşıyan ve /b-/ ile başlayan sözcüklerde, */b/ ~ /m-/* nöbetleşmesi; *biz* şahıs zamiri, *bile/bilen, birle/birlen* edatları, *bu/bundın/bunda/bulay* işaret sıfatı ve işaret zamirlerinde çoğunlukla Oğuzca şekillerin kullanılmış olması.
5. Ek başı /G/ seslerinin sıfat-fiil eki {-GAn} ve yönelme durumu eki {+GA}'da Oğuzcada olduğu gibi pek çok örnekte {-An} ve {+A} olacak şekilde düşmesi.
6. Eski Türkçe döneminden itibaren tüm tarihî lehçelerde {-GInçA+}/{-KInçA+} biçiminde karşımıza çıkan zarf-fiil ekinin Oğuz lehçesinde olduğu gibi {-IncA+} biçiminde görülmesi.
7. Bazı sözcüklerde, Oğuzca için karakteristik olan kelime başı /d-/ < /t-/ değişiminin görülmesi.
8. Geniş zaman olumsuz çekimi için {-mAs} yanında, Oğuzcada olduğu gibi {-mAz} kullanılması.
9. Serpinti hâlinde de olsa, Oğuzcanın karakteristik geçmiş zaman sıfat-fiil eki {-DUK+} kullanılması.
10. Tek örnekte, Oğuzca gelecek zaman sıfat-fiil eki {-AcAK+} görülmesi.

KISALTMALAR VE KAYNAKÇA

Akar, A. (2003). -GAn Sıfat-Fiil Eki. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, Niğde, S. 14, 103-115.

Akar, A. (2008). Kırım Tatarcasında Oğuzca Unsurlar. *Uluslararası II. Türkoloji Kongresi Bildiriler - II Mecdunarodnıy Simpozium Dokladı*, T.C. Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı - Kırım Mühendislik ve Pedagoji Üniversitesi, Simferopol-Kırım / Ukrayna, 614-24.

Akar, A. (2010). Lehçe Oluşma Şartları ve Evreleri Bakımından Eski Türkiye Türkçesi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, Niğde, S. 28, 15-29.

Alyılmaz, S. (2010). Türkçede Olumsuz Fiillerin Geniş Zaman Biçimbirimi. *Turkish Studies*, S. 5/4, 87-118.

Arat, R. R. (1979). *Kutadgu Bilig III İndeks.* (K. Eraslan, O. F. Sertkaya ve N. Yüce, Haz.). İstanbul: Türk Kültürünü Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.

Ata, A. (1997). *Kısasü'l-Enbiya (Peygamber Kıssaları) II, Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ata, A. (1998). *Nehcü'l-Feradis III (Uştmahlarnıng Açuk Yolı-Cennetlerin Açık Yolu) Dizin-Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ata, A. (2002). *Harezm-Altınordu Türkçesi*. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 36.

Atalay, B. (2006). *Divanü Lugat-it-Türk.* C. I, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Borovkov, A. K. (1963). *Leksika Sredneaziatskogo tefsira XII-XIII vv.* Moskva: Akad. Nauk SSSR. (Çev. Usta, Halil İbrahim-Amanoğlu Ebülfez, Orta Asya'da Bulunmuş Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı XII-XIII. Yüzyıllar, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2001)

Clauson, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth-Century Turkish*. Oxford.

Dilçin, C. (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Doerfer, G. (1963-1975). *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen*, C. I-IV, Wiesbaden.

Doerfer, G. (1975-1976). Das Vorosmanische (die entwicklung der oghusischen Sprachen vom den Orchoninschriften bis zu Sultan Veled). *TDAY-Belleten*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 81-131.

Eckmann, J. (1998). Çağatayca. *Tarihi Türk Şiveleri*. (M. Akalın Haz.). Ankara: TKAE Yayınları, 211-245.

EDPT: bk. CLAUSON, (1972).

Ercilasun, A. B. (2008). Oğuzlar ve Oğuz Adı Üzerine. *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*. Ankara, 226-233.

Erdal, M. (2004). Türkçenin Hurrice ile Paylaştığı Ayrıntılar. *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 929-938

Gabain, A. von (2007). *Eski Türkçenin Grameri*, (M. Akalın, Çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Gülsevin, G. (1998). Köktürk Bengü Taşlarındaki Oğuzca Özellikler. *Kardeş Ağızlar*. Ankara, S. 7, 12-18

Gülsevin, G. (2001). Türkiye Türkçesindeki Birleşik Zarf-Fiiller Üzerine. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.* Afyon, C. II, S. 2, 122-143.

Gülsevin, G. (2007). Oğuzca Olmayan Tarihî Metinlerde Oğuzca Unsurlar ve Nehcü'l Feradis Örneği. *46. Uluslararası Altaistik Konferansı (PIAC)*, 22-27 Haziran 2003, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 163-175.

Gülsevin, G. (2010). Oğuzca Olmayan Türk Lehçelerindeki Oğuzca Unsurlar ve Bunlara Teorik Bir Yaklaşım. *Turkish Studies.* S. 5/1, 57-76.

Gülsevin, G. (2011). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Hacıeminoğlu, N. (2008). *Karahanlı Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

İlker, A. (1997). *Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde Fiil*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

İnalcık, H. (1977). Kırım hanlığı. *MEB İslam Ansiklopedisi*. Ankara, C. VI, 746-756.

Karamanlıoğlu, A. F. (1994). *Kıpçak Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Karaağaç, G. (2009). *Türkçenin Söz Dizimi*. İstanbul: Kesit Yayınları.

KB: bk. Arat, (1979).

KE: bk. Ata, (1997).

Korkmaz, Z. (2005). Eski Türkçedeki Oğuzca Belirtiler. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 1, 205-216.

Korkmaz, Z. (2010). Oğuz Türkçesinin Tarihi Gelişme Süreçleri. *Turkish Studies*. S. 5/1, 1-41.

Kurat, A. N. (1940). *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan Hanlarına Ait Yarlık ve Bitikler*, İstanbul.

Kurat, A. N. (2002). *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*. Ankara: Murat Kitabevi.

NF: bk. Ata, (1998).

Öner, M. (2004). Yarlık Sözü Hakkında. *TİKA I. Uluslararası Türkoloji Sempozyumu*. 31 Mayıs - 4 Haziran 2004, Simferepol – Kırım / Ukrayna, 2004, 3-4.

Özyetgin, A. M. (1996). *Altınordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarlık ve Bitiklerin Dil ve Üslup İncelemesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Özyetgin, A. M. (2000). Altın Ordu Hanı Toktamış'ın Bik Haci Adlı Kişiye Verdiği 1381 Tarihli Tarhanlık Yarlığı. *Türkoloji Dergisi.* C. XIII-1, Ankara: Dil ve Edebiyat Derneği Yayınları, No: 1, 167-192.

Özyetgin, A. M. (2002). Altınordu Hanlığı'nın Resmî Yazışma Geleneği. *Türkler*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. C. VIII, 819-830.

Öztürk, Y. (2002) Kırım Hanlığı. *Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. C. V, 143-199.

Öztürk, Y. ve İkiel, C. (2001). Kırım'da Nüfus ve Yerleşmeye Genel Bir Bakış (16-19. y.y.). *Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sakarya, C. 1, 69-74.

Radloff, W. (1893 – 1911). *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialekte (Opıt slovarya tyurkskix nareçiy).* 4 c., St. Petersburg.

Röhrborn, K. (2004). Eski Türkçede Diyalektleri Belirleyen Bir Ses Değişimi Üzerine. (S. Gürçün Çev.). *Türk Dilleri Araştırmaları*, C. 14, 133-139

RSI: bk. RADLOFF, W. (1893 – 1911).

Sıtkı, B. (2011). *Kırım Hanlığına Ait Tarhanlık ve Soyurgal Yarlıklarının Dil ve Üslûp İncelemesi (1549 – 1597 Yılları Arası).* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sümer, F. (1992). *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını.

Şeyh Süleyman Efendi-yi Buhârî (1298). *Lugat-i Çağatay ve Türkî-yi Osmanî*, Türk Dilleri Araştırmaları, C. 13, Özel Sayı Lugat-i Çağatay ve Türkî-yi Osmanî; Şeyh Süleyman Efendi-i Buhari, Haz. Mehmet Ölmez, İstanbul, 2003.

ŞSül.: bk. Şeyh Süleyman Efendi-yi Buhârî (1298).

Tabaklar, Ö. (2010). Karahanlılar ve Karahanlı Türkçesi. *Tarihî Türk Lehçeleri: Karahanlıca, Harezmce, Kıpçakça Dersleri*. İstanbul: Kesit Yayınları, 9-88.

Tekin, Ş. (2002). Eski Türkçe. *Türk Dünyası El Kitabı: Dil-Kültür-Sanat*. Ankara: TKAE Yayınları, C. II, 69-119.

Tekin, Ş. (2001). Ög, Ögir-, Yarlıg, Yarlıka- Kelimelerinin Nerelerden Geldikleri Hakkında. *İştikakçının Köşesi, Türk Dilinde Kelimelerin ve Eklerin Hayatı Üzerine Denemeler*. İstanbul: Simurg, 218-228,

Tekin, T. (2000). *Orhun Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.

TMEN: bk. Doerfer, (1963-1975).

Turan, O. (2010). *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Uğurlu, M. (2011). Oğuzca ve 'Anadolu Merkezli Oğuz Türkçesi'. *Turkish Studies*. S. 6/1, 123-156.

Usmanov, M. A. (1979). *Jalovannıe Aktı Djuçieva Ulusa XIV-XVI vv. (XIV-XVI. Gasır Juçi Ulusınıñ Yarlıkaş Aktları)*. Kazan: İzdatel'stvo Kazanskogo Universiteta.

Vósóry, I. (1987). *Az Arany Horda Kancellárıáya*, Keleti Értekezések 3., Körösi Csoma Társaság, Budapest.

Vel'yaminov-Zernov, V.V. (2009). *Kırım Yurtına ve Ol Taraflarga Dair Bolgan Yarlıglar ve Hatlar. (*A. M. Özyetgin ve İ. Kamalov Haz.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, I. Dizi, S. 5.

YTS: bk. Dilçin, (1983).